

Recenze

Petty, G.: Moderní vyučování

Praktická příručka. Praha: Portál, 1996. 384 s.

Už v roce 1996 jsme se mohli seznámit se zevrubným pohledem autora na fungování systému školní práce. Svým rozsahem, metodickými návody a aplikovanými praktickými zkušenostmi nabízí pomoc všem kategoriím pedagogů. Cennou je publikace zejména pro svou praktičnost při zachování základních teoretických východisek pro práci pedagogů ve školních podmínkách. I když jde o práci zahraničního autora, domnívám se, že český pedagog najde inspiraci pro práci s dětmi a mládeží ve škole.

Celá publikace je rozdělena na čtyři části. První se zabývá praktickými a emocionálními potřebami žáka, které jsou předpokladem pro kvalitní výsledky výchovně-vzdělávacího procesu. Druhá část je věnována popisu vyučovacích metod a jejich výhod a nevýhod při jejich užití. Pozornost autor věnuje vytváření strategie učení. Třetí část se zabývá prostředky vyučovacího procesu a jejich efektivním užitím. Čtvrtá část nazvaná „Shrnutí“ je věnována způsobům tvorby vzdělávacích aktivit, stanovování cílů vyučování a hodnocením vzdělávacích aktivit.

Současný život ve škole i chování některých lidí ve společnosti klade celou řadu otázek, včetně potřeby ukázněného chování ve škole i na pracovišti. Problému kázně a řešení kázeňských problémů se věnuje i autor publikace v první části nazvané „Kázeň a řešení problémů“, která mě zaujala. Domnívám se, že otázka kázně by měla být jednou z priorit práce člověka ve společnosti a podstatným prvkem hodnocení.

Můžeme souhlasit s autorem, že k nejběžnějším příčinám stálých „kázeňských“ problémů ve škole je například nevhodná práce, kterou pedagog uložil, potřeba žáků zkoušet učitele, snaha žáků neustále upoutávat pozornost a neúčinné používání formální autority pedagogem či problém hledání viníka různých prohřešků.

Autor se snaží vliv těchto situací objasnit a popisuje metodické postupy při jejich řešení. Asi nikdo nepochybuje o potřebě ukázněného chování jako předpokladu efektivního výkonu v jakékoli lidské činnosti. Jsem přesvědčen o tom, že většina pedagogů v našich školách se snaží o to, aby žák, či student různého typu školy odcházel po absolutoriu školy s vědomím toho, že se něčemu naučil, ve škole se k němu chovali slušně a že se ve škole necítil zbytečným. Absolvent, který byl veden ve škole ke kázni a odpovědnému plnění úkolů, docení účinek takového přístupu vlivu školy v pozdějším období, kdy se sám stane subjektem, který bude hodnotit vliv školy na jeho dítě.

Samotný vliv učitele ve škole a školního prostředí není pro výchovu k ukázněnosti člověka samospasitelný. Škola jako instituce a její jednotlivé prvky působení mají sice svůj významný vliv, ale bez dalších vlivů se stává málo efektivní. Za více než dvanáct let po společenských změnách jsme mohli zaznamenat rozšíření celé řady sociálně patologických jevů, které se bohužel nevyhnuly ani škole. To je také jeden z důsledků nevhodného chování, které vybočuje z normy.

Sama škola na to nestačí, jestliže zejména vliv rodiny a faktorů okolí školy nebude řešen systémově a důsledně. Věk dětí, které páchají způsobem svého nedodržování norem trestnou činností, se snižuje, vedou se diskuse o trestní odpovědnosti již od 14 či od 13 let věku. Tento represivní způsob postihování nekázně a s tím souvisejících přestupků je jen jedním z prvků, který může působit preventivně.

Působení školy je nezastupitelné, a proto na způsoby řešení různých kázeňských přestupků žáků i studentů musí být pedagog připraven. Proto i v jeho přípravě ve škole by tomuto problému měla být věnována zvýšená pozornost, zejména proto, že u některých dětí a mládeže narůstá agresivita a někdy i násilí vůči dospělým.

Nelze opomenout samotný příklad pedagoga, s jehož ukázněností se jaksi automaticky počítá. Neukázněný pedagog by neměl mít svoje místo ve výchově a vzdělávání na jakémkoli stupni.

Autor zmíněné publikace se snaží řešit problém kázně ve škole metodickými návody a radami, které při jejich účinném prosazování mohou pomoci při upevňování autority i kázně žáků a studentů ve škole.

Ukázněného chování však nelze dosáhnout okamžitě, je cílem v relativně dlouhé perspektivě života člověka, přičemž pedagog by měl žákovi či studentovi na této cestě vydatně pomáhat. Lze říci, že bez ukázněného žáka není ukázněná třída, studijní skupina, nedostávají se výsledky a i vhodně zvolená metoda, forma a prostředek vyučování se u neukázněného žáka zpravidla mine účinkem.

Publikace jako celek působí přehledně a je dobře tematicky uspořádaná. Řada grafických ztvárnění vhodně doplňuje textovou část. Může se stát dobrou pomůckou pro práci pedagogů ve škole, ale i různých manažerů v jiných oblastech činnosti při práci s lidským potenciálem.

Radomír Saliger

Wolfgang Brezinka: Pädagogik in Österreich

Dějiny oboru na univerzitách od XVIII. do konce XX. století. Wien 2000 jako úvodní svazek. 1 060 stran.

Jde o první publikaci tohoto druhu, která má své výjimečné místo i v celoevropské odborné literatuře. Publikace se opírá o dějiny základního a středního školství, je zásadním příspěvkem k pedagogice vysokého školství a k teorii i praxi vzdělávání učitelstva.

Svazek uvádí metodologické postupy a jako část publikačních fondů vídeňské akademie věd má na zřeteli vývoj od tereziánských reforem k vlastnímu vývoji problematiky na univerzitě ve Vídni. Jde o jednotlivé reformy a jejich nositele,

o postavy oboru a jejich mezioborové poslání. Zvláštní oddíl je věnován pedagogice na katolické teologické fakultě (podobný oddíl se týká protestantské vědy). Čtenáře zaujme také speciální kapitola o tzv. Heilpädagogik na lékařské fakultě a oddíl o tzv. pedagogice sportu.

Další svazek bude určen vývoji na Univerzitě Karlově v Praze.

Josef Cach

Německo má ročenku pro bádání v dějinách pedagogiky

Jahrbuch für Historische Bildungsforschung. Band 7. Bad Heilbrunn: Verlag Klinhardt, 2001.

Vytváří se úspěšná tradice ročenek navazujících na ročenky v bývalé NDR. Obsah poslední ročenky tvoří tři studie o reformní pedagogice v diktaturách. Jde o studie J. Bilsteina o stylu života mládeže, komunismus a reformní pedagogiku, Umělecké a pedagogické motivy v díle R. Vogelera, dále jde o studii Ch. Losta o reformní pedagogice jako také státní pedagogice, v níž hodnotí snahy N. K. Krupské před rokem 1917 o tzv. třetí cestu mezi marxismem a reformní pedagogikou. Úvodní stati jsou zakončeny studií K. Königa o národním socialismu v díle A. Andressena, tvůrce domovů pro mládež v období fašistické diktatury. Jde o revizi jednoho z pedagogických mýtů. V druhém díle následují stati o pedagogice pietistů, o R. Nohlovi a tzv. osvobozené pedagogice v Göttingenu po r. 1945. Stati tohoto druhu jsou doprovázeny uveřejněním pramenů a dokumentů (mj. Freie Schulgemeinde Wickersdorf, důležitý dokument reformní pedagogiky).

Jde o nový zdroj poznatků i pro pedagogy. Ročenka může sloužit jako pracovní dokument v seminářích studia germanistiky na univerzitních fakultách.

Josef Cach

Walburga Henry: Sachunterrichtliches Lernen in der Montessori-Pädagogik.

Eine Fallstudie über die Integrative Montessori-Schule Borcken. Münster, LIT Verlag 2001. Reihe: Impulse der Reformpädagogik, Bd. 6. 278 s. ISBN 3-8258-5330-6.

Pedagogika Montessori prožívá v současné době další vlnu zvyšujícího se zájmu veřejnosti. Projevuje se to nejen počtem zakládaných škol v různých zemích světa, ale i produkcí odborné literatury. Univerzita v Münsteru je již několik desetiletí známá svým Institutem pro rozvoj pedagogiky Montessori. Její významný spolupracovník, prof. dr. Harald Ludwig, je zároveň vydavatelem a odborným garantem ediční řady „Impulsy reformní pedagogiky“, ve které jsou v knižní podobě vydávány úspěšně obhájené dizertační práce zaměřené na empirický výzkum současného vlivu reformně pedagogických idejí v běžné praxi škol.

Walburga Henry je v Německu a v zahraničí známá nejen jako spoluzakladatelka a učitelka Volné alternativní školy v Bochumi, ale i jako spolupracovnice Evropského fóra pro svobodu ve výchově (EFFE). V roce 2000 úspěšně obhájila na univerzitě v Münsteru dizertační práci a stala se ředitelkou základní školy Ericha Kästnera v Recklinghausen, ve které se snaží prosazovat reformně pedagogické přístupy v oblasti zejména věcného vyučování a vztahu k žákům.

Předložená knižní podoba dizertační práce je vlastně empiricky založenou případovou studií o integrované základní škole Montessori v Borken, která je jedním článkem školského komplexu od mateřské školy po školu s nižší sekundární vzdělávací úrovní, v němž jsou integrovány děti s různými výchovnými, vzdělávacími, zdravotními a sociálními problémy. Autorka sleduje ve své práci tři oblasti:

1. popis a analýzu učebních situací a učebních procesů dětí na příkladu věcného učení,
2. zpracovávání struktury věcného učení v Montessori škole v Borken,
3. sledování působení věcného učení v rámci koncepce Montessori kosmické výchovy a aktuálních oborově didaktických přístupů a podnětů.

Práce je přínosná nejen tím, že přináší velké množství empirického materiálu, vhodného pro další šetření a výzkumy, ale zejména svým metodologickým přístupem ke sledované problematice, který plně odpovídá dobovým potřebám a požadavkům a začíná být akceptován i tradičně uvažujícími metodology orientovanými především na kvantitativní přístupy. Práce W. Henry je postavená na souboru kvalitativních metod sociálně orientovaných věd, mezi nimiž – v rámci etnografického výzkumu školy – vyniká zejména pozorování, kombinované rozhovory volného i řízeného charakteru, doplněné studiem protokolů a oficiální dokumentace školy. Získané informace byly analyzovány z hlediska vlastních teoretických znalostí autorky a jejich praktických zkušeností. Autorce přitom nešlo o obsáhlé teoretické interpretace působení věcného učení v rámci kosmické výchovy, ale o analýzu konkrétních učebních procesů jedné určité třídy ve zvolené Montessori škole. Proto je součástí knihy i podrobný popis atmosféry výchovné a vzdělávací práce Montessori školy v Borken. Zároveň vykazuje kniha výrazná pozitiva pro oblast rozvoje oborové didaktiky věcného učení na primárním stupni vzdělávání. Autorka tak prezentuje velmi přístupnou formou podrobné analýzy průběhu konkrétních učebních situací, které v rámci kosmické výchovy reálně proběhly, a zaujímá k nim teoretický postoj prostřednictvím vlastní interpretace.

Kniha může dobře sloužit nejen učitelům a učitelkám českých škol Montessori, studentům primární pedagogiky a učitelství I. stupně, ale zejména doktorandům z různých pedagogických věd, protože práce je velmi dobře strukturovaná, využívá moderních přístupů, které poskytují efektivní a smysluplné informace pro porozumění a pochopení sledovaných jevů. Zájemci v ní najdou nejen podrobné metodologické popisy zvolených kvalitativních metod, ale i praktické rady pro prezentaci řady témat kosmické výchovy v rámci věcného učení dětí.

Práce W. Henry neposkytuje argumenty pro tvrzení, že Montessori pedagogika je lepší než tradiční didaktické přístupy, ale přináší spoustu materiálu o tom, že zvolené učební procesy dětí v rámci věcného učení jsou mnohem efektivnější

a odpovídají vývojové úrovni dětí lépe. Kromě toho vedou děti nejen k pochopení jevů, ale i k získávání osobních zkušeností s aplikací výsledků učebních procesů v životní praxi dětí, k čemuž u tradičně pojatého vyučování dochází jen velmi zřídka a nesystémově.

Kniha je doplněna řadou fotografií a obrázků a rozsáhlou bibliografií. Lze ji doporučit jak z hlediska obsahového, tak i metodologického. Pro české učitele může být motivující i to, že se jedná o práci praktické učitelky posuzující reálné jevy vlastní zkušeností a nikoliv o práci teoretika bez vlastních empirických zkušeností ze školní praxe.

Karel Rýdl

Lokšová, I., Lokša, J.: Teória a prax tvorivého vyučovania

Prešov, Mana Con 2001. 336 stran. ISBN 80-89040-04-7.

Při volbě tématu dlouhodobě vyvolávajícího pozornost z teoretického i praktického hlediska, které je příznačné ve fenomenální rovině značným rozsahem souvislostí, v koncepční a metodologické rovině množstvím přístupů k popisu, diagnóze či objasnění příslušných jevů, ztěžuje snahu o vlastní přínos i náročný úkol vyrovnat se alespoň do určité míry s tím, co se již o daném tématu ví a soudí. Snad i proto je podstatně více studií zabývajících se dílčími stránkami určitého problému, než pokusů o jejich ucelené monografické zpracování, jako v tomto případě.

Autoři posuzované publikace, adresované současným i budoucím učitelům všech stupňů škol i zájemcům z řad studujících dalších oborů a širší pedagogické veřejnosti, přistupují k tématu uplatnění tvořivých momentů ve školním vyučování, jak napovídá název, s důrazem na teoretické i praktické souvislosti. Teoretické souvislosti zahrnuje jejich rozbor stávajících poznatků s důrazem na jejich psychologickou povahu, praktickou rovinu reprezentuje koncepce a metodika tvorivého vyučování. Tomu také odpovídá základní rozvržení knihy, v němž první část v poměrně širokém teoretickém kontextu svým akcentem na pedagogické a psychologické souvislosti tvorivého procesu připravuje poznatkovou základnu pro vlastní koncepční a metodický nástin tvorivého vyučování ve druhé části.

O aktuálnosti takové tematické orientace není zřejmě pochyb, stejně jako o její náročnosti. Velmi obtížný je každý pokus o uspořádání rozebíraného tématu vzhledem k určitému cíli tak, aby měl čtenář možnost alespoň základní orientace v jinak velmi rozmanité směsi koncepcí vztahových rámců i pojmů.

Rozbor tvořivosti v prvním oddíle knihy se zabývá chápáním podstaty a různými definicemi tvořivosti domácích i zahraničních autorů (jichž začalo výrazně přibývat od začátku padesátých let dvacátého století). Lze zde také nalézt ukázky různých více či méně souhrnných přehledů a pokusů o klasifikaci teoretických přístupů k tomuto jevu. Na jejich základě přijímají autoři recenzované práce definici tvořivosti (str. 16) jako: „procesu vytváření nových a užitečných (pro jedince nebo určitou skupinu) produktů a řešení, a to při aktivitách a úlohách, které jsou spíše heuristického než algoritmického typu“. Centrem pozornosti přitom jsou otázky

spojené s procesuální stránkou fenoménu tvořivosti, jeho dynamikou, včetně výsledků, a s tvůrčí osobností, které patří k úhelným problémům sledovaným současnou odbornou literaturou. Autoři se zmiňují o široké škále poznatků týkajících se fází tvořivého procesu, osobnostních rysů tvořivého subjektu a problémů jejich identifikace. Určitým společným jmenovatelem různých pojetí tvořivosti je důraz na dva aspekty tvůrčího procesu, jimiž jsou novost a společenská užitečnost. Oba tyto aspekty mohou být ještě posuzovány ze subjektivního nebo objektivního zorného úhlu. Pro práci s dětmi je vyvozen (vzhledem k odlišnosti pohledu dětí od pohledu dospělých na to, co je v rámci subjektivní produkce nové a co nikoliv) větší důraz na vytváření něčeho nového, byť jen z pohledu jedince nebo malé skupiny. Ve světle současných názorů na tvořivost pak je zpochybněna oprávněnost častého směšování tvořivosti a divergentního myšlení, vycházející z hypotetického předpokladu existence obecné dispoziční základny tvořivosti, které nacházíme v klasických pojetích J. P. Guilforda, E. P. Torranceho aj. U většiny lidí se spíše než všeobecné nadání projevují specifické kreativní dispozice pro určitý druh činnosti.

Pozornost je věnována mimo jiné například Hlavsovým pracím z osmdesátých let, které tím, že podtrhují také význam zpětného působení produktů a efektů pro trvalejší formování vlastností osobnosti, vytvářejí teoretický předpoklad k záměrnému ovlivňování rozvoje tvořivosti ve výchovném působení. Opomenuty nejsou ani sociální vlivy na tvořivé děje. Kromě sociální facilitace, která se může projevit například při kooperačním nebo kompetičním uspořádání podmínek společně prováděných aktivit, je zmíněno také sociální zahálení (ztráta individuální motivace při práci ve skupině) v důsledku tendence přizpůsobit se výkonu ostatních, skryt se mezi nimi, nevynikat apod. Připomenut je i známý empirický závěr, že lidem v sociální interakci jde zřetelně lépe hodnocení produkce jiných osob než vlastní tvoření. Přitom vědomí jedince, že je jeho činnost kontrolována a hodnocena podněcuje spíše zvýšení množství než nárůst tvůrčích kvalit produkce.

Orientaci v poměrně širokém rozsahu uváděných poznatků čtenáři usnadňuje grafické zvýraznění podstatných myšlenek. V úvaze o možnostech diagnostiky tvořivosti jako poměrně validní a reliabilní jsou uváděny konsenzuální (založené na shodě nezávislých posuzovatelů) techniky.

Východiskem druhých hlavní částí knihy je rozbor koncepčních otázek, ze kterého se odvíjí rozpracování otázek metodických. Klíčovým předpokladem pak je možnost záměrného rozvíjení tvořivých schopností v procesu učení. K tomu je ovšem, jak je zdůrazněno, potřebná znalost jak obsahu učiva, tak tvořivých postupů při učení a řešení problémů. To předpokládá adekvátní uspořádání podmínek podložené didaktickou analýzou učiva v intencích možností rozvíjení tvořivosti a použití odpovídajících metod. Další výklad se opírá o model tvořivého vyučování zahrnující vzájemně propojené komponenty: učitel, žák, cíle, strategie, didaktické prostředky, podmínky (vzdělávací politika, okolí školy, řízení školy, organizace, vybavení, technologie vzdělání), učební obsah. Mezi podmínkami rozvíjení výchovy tvořivosti ve škole je analyzována i relevantní otázka odpovídající přípravy učitelů během jejich vysokoškolského studia, s přihlédnutím k aktuálním problémům

pedagogického výzkumu na Slovensku. Tady donedávna chyběla původní koncepční monografie věnovaná pedagogické metodologii. (Nyní tuto mezeru zaplňuje práce Š. Švece a kol. *Metodológia vied o výchove. Kvantitatívno-scientistické a kvalitatívno-humanistické prístupy*. Bratislava, IRIS 1998.)

V rámci metodických záležitostí přináší kniha informace o přístupech a metodách rozvíjení tvořivosti použitelných ve škole, včetně dosud málo pojmově vyjasněné simulace podmínek prostředí ve virtuální realitě (charakteristiky, možnosti a výhody uplatnění virtuální reality ve školní výuce včetně konkrétních příkladů a užitečných informačních zdrojů na Internetu). Zvláštní pozornost je věnována programům rozvíjení tvořivosti, kterých je v současnosti již velké množství. Zde autoři uvádějí ukázky některých vlastních programů pro vyučování vybraných předmětů na základní škole a konkrétní praktické ukázky tvořivých vyučovacích hodin. Přitom se opírají o poznatky ze svých výzkumů.

Recenzovaná kniha Ireny a Jozefa Lokšových poskytuje čtenáři ocenění hodný obsáhlý výklad a přehled teoretických pojetí tvořivosti zejména ve vztahu k jejich praktickému využití. V tomto smyslu ji lze doporučit jako zdroj teoretických poznatků shrnutý z rozsáhlých pramenů v určitém vztahovém rámci, jímž je využití těchto poznatků ve škole v intencích rozvoje tvořivých schopností žáků. Další přínos knihy je praktický a spočívá jednak v ilustrativní charakteristice různých postupů k rozvíjení tvořivého myšlení, včetně poměrně organizačně nenáročných metod typu brainstorming, mind map, 635 atd., jednak v konkrétních metodických návodech bezprostředně použitelných, případně inspirativních, které mohou dobře posloužit i učitelům a dalším zájemcům o programové rozvíjení tvořivosti ve výchově, kteří ani nemusí být příliš orientováni na teorii.

Karel Paulík

Zamyšlení nad přínosnou publikací

V roce 2001 vydala Univerzita Palackého v Olomouci publikaci *1 + 100 osobností pedagogiky a školství v českých zemích*. Z podnětu prof. PhDr. Václava Kovářička, CSc., historika pedagogiky, a za redakce doc. PhDr. Libuše Podlahové, Dr., připravil kolektiv autorů profilový výběr osobností, které se zapsaly do historie českého školství a pedagogiky.

Čtenář má možnost seznámit se se životem a dílem nejen badatelů v oboru pedagogiky, ale také s dalšími osobnostmi, které svými myšlenkami a skutky podstatně přispěly k formování českého pedagogického myšlení. Jejich badatelská činnost tak pomohla vytvořit nové výchovné směry a instituce.

Odborná, ale zároveň i neodborná veřejnost má tak možnost seznámit se s myšlenkami, jež nás dodnes mohou oslovit a inspirovat při pedagogické práci.

Na předkládané publikaci se podílel kolektiv 55 autorů, a to nejen odborných pedagogických pracovníků z různých univerzit a fakult, ale také učitelů všech stupňů škol, doktorandů i studentů kombinovaného studia. Mnozí z mladých autorů měli poprvé možnost seznámit se s náročnou prací a poznat její zásady, jež je mohou ovlivnit při jejich další odborné činnosti. Přestože byla stanovena

jednotlící východiska, autorům byla ponechána dostatečná volnost pro zpracování příspěvků.

Údaje o jednotlivých osobnostech jsou řazeny abecedně, není vymezováno kritérium významnosti. Výjimku tvoří pouze Jan Ámos Komenský, který je uveden jako první, a to v souladu s názvem celé publikace.

Předkládaná publikace přináší jak základní přehled o významných osobnostech, které ovlivnily vývoj pedagogiky u nás, tak také nové inspirující poznatky, jež budou sloužit studentům pedagogiky, dějin pedagogiky, učitelské způsobilosti, posluchačům doktorandského studia i dalším zájemcům o tuto problematiku.

Jana Juřicová

Mülerová, L.: Změny ve výuce v souvislosti s proměnami společnosti

Sborník z workshopu. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2001, 139 s.

V loňském roce vydala pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně Ústí nad Labem sborník s názvem „Změny ve výuce v souvislosti s proměnami společnosti“. Autorka sborníku byla členkou týmu, který ku příležitosti desátého výročí vzniku univerzity uspořádal workshop, jehož podnětná vystoupení vyvolala vznik předkládaného sborníku.

Sborník obsahuje celkem dvacet šest příspěvků našich i zahraničních pedagogů i dalších odborníků. Strukturu sborníku tvoří tři logicky na sebe navazující okruhy. V prvním celku sborníku jsou zahrnuta vystoupení z úvodního jednání. Jsou tu prezentovány názory významných odborníků, např. prof. PhDr. Zdeněka Koláře, DrSc., dále doc. PhDr. Miroslava Špánika, CSc., prof. PhDr. Dobravy Moldanové, CSc. Hlavní myšlenky těchto příspěvků směřují k možnostem transformace výchovně vzdělávacího procesu, a to především přímo na pedagogických fakultách, a zdůrazňující důležitost celoživotního vzdělávání jedinců.

Zbývající příspěvky jsou ve sborníku řazeny do dvou rozsáhlých sekcí.

Sekce didaktická v sobě zahrnuje celkem dvanáct příspěvků. Předkládá čtenářům co nejkompexnější pohled na didakticko-metodické možnosti v oblasti edukačního procesu v systému škol. Čtenáři, ať již z řad studentů nebo jiné pedagogické veřejnosti, si po přečtení mohou rozšířit svůj obzor nejen v rovině teoretické, ale i v oblasti pedagogických šetření a výzkumů. Autoři v nich hodnotí, zamýšlejí se nad výchovnými koncepcemi uplatňovanými ve vzdělávacím procesu, zamýšlí se nad modernizací výuky v konkrétních předmětech. Zajímavé je šetření, kterým se zabývala Katedra pedagogiky PF TU Liberec. Týkalo se problematiky pracovního uplatnění posluchačů tamějšího doplňkového pedagogického studia. Mnoha prezentovanými příspěvky prolíná společné téma, jímž je úloha multimédií při realizaci vyučovacího procesu.

Sborník uzavírá kapitola, která prezentuje příspěvky shrnuté pod hlavičku sekce sociálně pedagogická. Jak již z názvu sekce vyplývá, čtenář má možnost pronik-

nout do problematiky edukačního procesu i z hlediska náhledu na osobnost činitelů vyučovacího procesu. Získává základní přehled o současných aktuálních problémech, které společnost řeší. Zajímavý je příspěvek autorů ústecké pedagogické fakulty k zajištění odbornosti pedagogů při realizaci mimoškolních činností dětí a mládeže. Čtenáři, kteří se orientují na oblast speciální pedagogiky, ve sborníku najdou podnětný příspěvek zamýšlející se nad problémem resocializace později osleplých v České republice. Autorka PaedDr. Miroslava Štrébllová obdobně jako i jiní odborníci upozorňuje, že s poměrně širokým uplatňováním integrace zrakově postižených jedinců do škol stále ještě ustupuje do pozadí řešení problematiky resocializace později osleplých.

Za přínos považuji i skutečnost, že autorka sborníku neopomněla zařadit stati, které seznamují čtenáře s již nastíněnou sociálně pedagogickou skutečností za hranicemi České republiky, a to ve Velké Británii a Maďarsku. Oba jmenované příspěvky se zamýšlí v prvním případě nad postavením studenta pedagogické fakulty, v případě druhém již nad postavením učitele v edukačním procesu, řeší sociální aspekty pedagogické profese.

Obě sekce jsou zakončeny stručným závěrečným shrnutím formujícím hlavní úkoly v řešení aktuálních otázek.

A co říci na úplný závěr? Domnívám se, že předložený sborník umožňuje čtenáři orientovat se v dané problematice. Graficky je přehledně upraven i obsahově náročné texty jsou čtivě zpracovány. I tato skutečnost umožňuje nabídnout recenzovaný sborník širší čtenářské veřejnosti. Je proto podle mého názoru určen nejen pedagogům a ostatním odborníkům zabývajícím se edukačním procesem, ale osloví i budoucí studenty orientované pedagogickým směrem.

Miroslava Bartoňová

Mühlpachr, P. (ed.): Speciální pedagogika na prahu třetího tisíciletí – vývoj, realita, perspektivy

Sborník příspěvků ze studentské vědecké konference konané dne 17. května 2000 Brno: MU, 2001, 68 s.

Studenti Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v uvedeném sborníku projevili aktivitu, prokázali schopnost vidět problémy z mnoha úhlů a novým, neotřelým pohledem ochotu pracovat nad rámec svých povinností a zároveň odvahu prezentovat své postřehy před širší odbornou veřejností. Jejich práce dala vzniknout této publikaci, která je souborem celkem čtrnácti příspěvků přednesených v rámci konference. Studenti se ve svých příspěvcích pokusili nastínit některé z aktuálních problémů speciální pedagogiky a zároveň postihnout nové možnosti a perspektivy dalšího vývoje tohoto dynamicky se rozvíjejícího vědního oboru.

Za klad sborníku považuji fakt, že si dokázal zachovat kompaktnost i přes značnou tematickou pestrost publikovaných příspěvků zahrnujících problematiku spojenou s péčí o seniory, možností využití výtvarných činností jak v terapeutické,

tak i diagnostické praxi, problematikou výuky jazyků u dětí se specifickými vývojovými poruchami učení, integrací zrakově postižených a dalšími zajímavými tématy. Jiní přispěli svými zkušenostmi ze zahraničních studijních stáží.

Oceňuji též odvalu studentů nejen konstruktivně kritizovat to, co považují za zastaralé a zkosnatělé, a tudíž překonané, ale spolu s kritikou ihned předkládat návrhy na zlepšení či požadavky na zařazení nových poznatků, jakožto pevné součásti pregraduální přípravy pedagogů. Autor druhého příspěvku nazvaného „Postavení antipedagogiky v současném světě“ dokonce představuje svou odvážnou vizi vzdělávací instituce budoucnosti. Vizi, z níž je cítit obrovský respekt k osobnosti žáka a jež klade maximální důraz na jeho svobodný rozvoj. „Měla by být naprosto bez autority. Rozdíl mezi žáky a učiteli nebude zřejmý a jejich role se budou moci volně měnit. Každý bude moci kdykoli přijít a odejít. Žádné formální osnovy nebudou existovat.“ (str. 10)

Vize velmi diskutabilní. Praktikovi, svíranému množstvím nařízení týkajících se bezpečnosti žáků, kázně či docházky, osnovami, které limitují jeho činnost, a množstvím dalších předpisů se jistě bude jevit jako naivní či neproveditelná, autoritářii potom vpravdě kacířská. Nicméně, i takovéto radikální vize, dle mého názoru, právě na studentské vědecké konferenci bezesporu patří.

Závěrem mi dovoluje uvést jednu osobní zkušenost. Četba tohoto sborníku mne inspirovala k myšlence oslovit několik studentů naší fakulty a zjistit jejich případnou ochotu vystoupit se svým příspěvkem na podobné akci. Dostalo se mi téměř identických odpovědí. Na jedné straně deklarovaná ochota pracovat a příspěvek připravit, na straně druhé obavy z jeho prezentace před auditoriem.

I z tohoto důvodu vysoce oceňuji všechny brněnské kolegy, kteří vystoupili se svými příspěvky, i práci editora doc. PhDr. Pavla Mühlpachra, Ph.D., a jeho schopnost dotáhnout myšlenku na uspořádání této konference do konce. Zároveň věřím, že jejich práce bude inspirací pro další fakulty a studentské vědecké konference se stanou běžnou součástí studijních aktivit.

Zdeněk Svoboda

Lazarová, B.: Vzdělávat učitele. Příspěvky o inovativní praxi

Brno: Paido, 2001. 107 s., ISBN 80-7315-013-1.

Vzrůstající zájem o konstruktivisticky pojatou přípravu učitelů se mimo jiné projevuje i ve vzrůstajícím počtu publikací, které se k tomuto tématu vyslovují. Značné množství zahraničních titulů nastavuje zrcadlo minimálnímu množství titulů českých. Proto je třeba velmi uvítat vznik publikace *Vzdělávat učitele*, kterou zpracovala skupina vysokoškolských pedagogů podílejících se na pedagogicko-psychologické či didaktické přípravě budoucích učitelů. Jednotliví spoluautoři, inspirovaní ve svých úvahách konstruktivismem, se obecněji či na základě konkrétních zkušeností a příkladů vyjadřují k tématu učitelství přípravy.

Mezi slovem editorky na úvod a závěrem se nachází devět příspěvků od celkem 11 autorů. Úvodní slovo **Bohumíry Lazarové** je úvahou o připravenosti učitele

k inovacím. Tato úvaha je motivována přesvědčením, „že vybavovat učitele novými netradičními výukovými metodami a technikami a podporovat je v tvořivosti a snaze inovovat evidentně nestačí“. (s. 7) Hlásí se k cestě podpory osobnostního rozvoje budoucích učitelů, k cestě zvyšování jejich odolnosti vůči rizikům. Svým úvodem vhodně otevírá prostor pro příspěvky dalších autorů.

První z nich pochází od **Zdeňka Macka (Konstruktivismus v pedagogické praxi – základní východiska)** a přináší stručné pojednání o systemickém přístupu v přírodních a společenských vědách. Následuje několik tezí konstruktivismu a model konstruktivistického učení. Této studii, otevírající celou publikaci s příslibem pojednat základní východiska konstruktivismu v pedagogické praxi, chybí jakýkoliv závěr. Rovněž bych od ní očekával poněkud větší podrobnosti.

Petr Novotný (Mnoho podob reflexe – ke klíčovému prvku profesní přípravy učitelů) chápe reflexi jako klíčový prvek profesní přípravy učitelů, čímž se hlásí ke konstruktivistickým teoriím vzdělávání. Po vymezení pojmu reflexe, dle mého soudu velmi zdařilém, se zamýšlí nad funkcí reflexe v těchto teoriích vzdělávání. Odsud se dostává k pojmu reflektivní praxe, a otevírá si tak prostor pro představení některých reflektivních technik (diskuse, mikrovýstupy, kolegiální reflexe výuky, studentská reflexe, sebereflektivní deníky, případová studie, akční výzkum atd.).

Olga Orosová (Konstruktivismus v psychologické přípravě učitelů) představuje základní principy konstruktivismu v učení a ukazuje, jak se mohou promítat do práce učitele. Autorka navrhuje čtyřúrovňový model psychologické přípravy učitelů. Závěrem se opírá o výsledky vlastního výzkumu, jimiž je dokládáno, že konstruktivismus v psychologické přípravě učitelů je filozofií i nástrojem, který napomáhá humanizaci školství a podporuje myšlenku „smyslu“ vzdělání pro člověka.

Bronislava Kasáčová (Stávání sa učiteľom ako proces zmeny a jeho reflexia) predstavuje zkušenosti s reflexí v přípravě učitelů pro 1. stupeň ZŠ v předmětu Pedagogická diagnostika. Jedním z východisek koncepce tohoto předmětu je osobnostní orientace přípravy učitelů, která klade důraz na zvyšování schopnosti jejich sebereflexe a reflexe vlastní činnosti. Reflektivní a sebereflektivní techniky (autorka zmiňuje reflektivní deník a portfolio) tvoří prostředek i cíl kurzu. Za velmi vhodné zde považuji odkazy na práci A. Pollarda, Reflective teaching in the Primary school, která je zásadním titulem pro reflektivně pojatou přípravu učitelů primárních škol.

Lenka Hloušková (Hledání možností inovací v rámci pregraduální přípravy učitelů na FF MU v Brně) nabízí své zkušenosti z organizace kurzu Obecné didaktiky na Filozofické fakultě MU v Brně. Reflexe a sebereflexe je zde principem didaktického postupu v inovativním modelu vyučování, jehož ústřední otázkou je změna. Učitelé tento model připisuje roli facilitátora, poradce, průvodce a kontrolora. Popis realizace tohoto kurzu a z něj vyplývající úvahy o možnostech inovací jsou inspirující.

Bohumíra Lazarová (K možnostem reflexivní práce ve vzdělávání učitelů) představuje koncepci semestrálního kurzu „Psychologické aspekty učitelské

profese“ na PdF MU v Brně. Samotnému popisu kurzu ovšem předchází fundovaně zpracovaná teoretická východiska konstruktivismu ve vzdělávání, poradenství a psychoterapii. Pro autorku jsou individuální nebo skupinové reflexe, stejně tak jako neevaluativní supervize stěžejními formami práce, které tvoří těžiště pedagogicko-psychologické přípravy učitelů. Semináře jsou proto zaměřeny na rozvoj dovednosti reflektovat vlastní práci, a tím podporovat osobnostní a profesní rozvoj studenta učitelství.

Věra Pokorná (Holandský dotazník pro učitele) představuje českou verzi dotazníku, který poslouží jako technika, jíž lze zjišťovat kvalitu organizace školy, jejího života, kvalitu východisek učebního plánu i spolupráce školy s rodinou, popřípadě speciální péči školy o děti s obtížemi v chování nebo učení. Příspěvek V. Pokorné se k tématu „vzdělávat učitele“ vyslovuje nepřímou – nabízí techniku, která může oslovit učitele v praxi a motivovat je k diskusi o tom, jak by bylo možné zlepšit práci vlastní školy.

Václav Holeček, Božena Jiřincová a Michal Svoboda (Výcvikové kurzy Katedry psychologie FPE ZČU v Plzni) předkládají reflexi svých zkušeností s přípravou a vedením výcviků zaměřených na rozvoj sociálně psychologických dovedností. Autoři podtrhují potřebu praktické složky přípravy ve všech typech studia orientovaného na profesní práci s lidmi.

Irena Plevová (Poznáváme vnitřní svět druhého člověka) popisuje průběh semináře, který proběhl v rámci předmětu „Základy psychoterapie“ na PdF UP v Olomouci. Studenti obdrželi černobílý obrázek pošťáka spolu s instrukcí: Pokuste se dát obrázku název a napište krátkou povídku, která by vypovídala o tom, co se na obrázku děje. Různost povídek, které studenti napsali, vedla k uvědomění si, že okolní svět se každému zobrazuje jinak. Osobně jsem za tento příspěvek velmi vděčný, neboť popisuje konkrétní aktivitu, při níž dochází ke zkušenostnímu učení (jak se o tom hovoří v konstruktivismu).

Závěrem publikace je vyjádřeno, že jednotlivé příspěvky dokládají různorodost pohledů na téma vzdělávání učitelů. O čí pohledy jde? Seznam autorů je umístěn před anglické resumé na poslední stránky knihy. Je dokladem toho, že pracovní skupina je skutečně pestrá: zahrnuje pedagogy, psychology i didaktiky z různých fakult ČR i SR. Recenzovaná práce je dokladem toho, jak cenná může být taková spolupráce.

Konstruktivistický přístup ve vzdělávání učitelů směřuje k osobnostnímu růstu budoucích učitelů prostřednictvím jejich zkušeností a sebereflexe. Upřímně řečeno, hovoří-li se tak často o reflexích, nemohu se ubránit dojmu, že mnohdy chybí jejich vazba na skutečné, konkrétní (nikoliv modelové, potenciálně možné) situace. Tedy na to, co se skutečně děje ve skutečné škole. Autoři publikace na tento jev rovněž poukazují, například Petr Novotný hovoří o praxi, která se někdy stává „... pouze obtížnou formalitou zanedbatelného časového rozsahu.“ (s. 19) Podobně Bohumíra Lazarová poukazuje na skutečnost, že v pregraduální přípravě učitelů „... jen zřídka pracujeme se studenty, kteří jsou již pravidelně zapojeni do práce ve školách.“ (s. 61)

Má být příprava učitelů jen jakousi „hrou na učitele“, tj. přípravou „jen jako“?

Je vůbec organizačně možné realizovat se stovkami či tisíci studentů reflektované zkušenostní učení v terénu? Jak lze přitom využít cvičných učitelů? Pokus o odpovědi na tyto otázky snad přinese případné další pokračování této práce.

Tomáš Janák

Kees Both: Jenaplan 21. Schulentwicklung als pädagogisch orientierte Konzeptentwicklung.

Hohengehren, Schneider Verlag 2001. 254 s. ISBN 3-89676-336-9

Pro zájemce o hlubší pochopení reformně pedagogického fenoménu v Evropě z počátku 20. století je každá nová publikace, která se byť jen okrajově dotýká tohoto fenoménu, šancí získat nové informace a další náhled. Nová kniha Keese Botha nabízí obojí. Autor, dnes již světově známý podporovatel a šířitel idejí otevřené školy na bázi jenského plánu P. Petersena a tvůrce nizozemského návrhu kurikula pro školu 21. století, neustrnul na úrovni popisu reformně pedagogických idejí a koncepcí ve stylu poněkud provokativní teze o reformním pedagogickém hnutí jako *konzervativní revoluci* v duchu prosazování tehdy nových životních forem a stylů, snažících se překonávat negativní projevy osvícenského mechanismu a mezilidských vztahů omezovaných ideou masovosti rozvinuté industriální společnosti. Kees Bothovi nejde již jen o zlepšení stávající struktury školy na bázi reformně pedagogických idejí, což je, jak ukazuje mnoho příkladů z praxe četných zemí, stále dobře možné, ale jde ve své knize mnohem dále a snaží se porozumět výhonkům potřeb nově se formující společnosti informační a umožnit jí prostřednictvím návrhu školního funkčního kurikula další rozvoj. Přitom je důležité si uvědomit, že tento trend „zásadní obměny technologií“ dnes nastupuje v řadě odvětví společenského života a školství, pokud chce přežít alespoň ve vnější formální podobě, se musí s tímto problémem co nejrychleji vyrovnat také, což je a bude vzhledem k setrvačnosti názorů na školu velmi obtížné. Bothova kniha ukazuje cestu, jak se tvořivě vyrovnávat s požadavky nového společenského uspořádání a přitom neodhazovat vše minulé, ale naopak stavět na tom, co je efektivně využitelné, a nekompromisně odstraňovat vše to, co je již zastaralé a nefunkční. Tento proces inovace, postavený na permanentním nahrazování méně efektivních technologií efektivnějšími, je, jak se zatím ukazuje, jedinou možnou cestou k udržení nebo znovuzískání konkurenceschopnosti ve smyslu nabídek na řešení současných výzev.

Kees Both se pokouší svou knihou nabízet řešení, vycházející z pedagogických názorů Petera Petersena a dosavadní praxe organizace škol podle jenského plánu tak, aby ukázal míru životnosti této pedagogické koncepce i pro blízkou budoucnost. Both sice vychází z tradičního pojetí reformně pedagogického hnutí, které prostřednictvím jenského plánu nabízelo společnosti cestu lemovanou pojmy, které dnes působí poněkud zprofanovaně, cize a zastarale (ideál, vůdcovství, věrnost, obět, lid, služba, jednotnost apod.), z nichž vyšla pojmová vybavenost vzdělávacích reforem 70. let (nejen v Nizozemí) proklamující pojmy jako: duševní odolnost

děti, utváření člověka, podpora individuálních zájmů, samočinnost a samostatnost, učení praktickými činy apod. Both ovšem pokračuje dále a překonává běžné hranice reformně pedagogické a antimodernistické reflexe tím, že se úspěšně pokouší adaptovat jenský plán pro školu 21. století, v první fázi rozvojem plodné diskuse. V pojetí Bothové představuje jenský plán cestu pro utváření životní a pracovní pospolitosti, která je ve školním vnitřně diferencovaném vyučování orientována otevřenost novým zkušenostem z různých oblastí lidské činnosti (orientace ve světě), individuálním zájmům a potřebám dětí a organizaci života podle perspektivních cílů informační společnosti. Tradiční jenské formy (práce, hra, slavnost a rozhovor, kmenová skupina, kurzovní výuka, školní život apod.) krystalizují v nových vztazích a funkcích v kurikulárním zaměření, které Kees Both označuje jako „orientace ve světě“.

Německý doplněný překlad nizozemského originálu z roku 1997 má podpořit snahu o zefektivnění školní práce v některých spolkových zemích, zejména v Hesensku, Durynsku a Brandenbursku, kde jsou ideje jenské pedagogiky prostřednictvím řady škol a center dalšího vzdělávání učitelů stále živé a perspektivní.

Autor rozčlenil knihu do osmi kapitol, které jsou obsahově věnovány následujícím problémům: V první kapitole autor představuje jenský plán jako otevřený model organizace školy schopný vlastního rozvoje. V další kapitole autor nabízí možné odpovědi jenského plánu na aktuální pedagogické a sociální problémy a otázky dneška. Třetí kapitola je již věnována fenoménu učení, přičemž autor objasňuje jednotlivé dimenze učebního procesu z hlediska jednotlivce s cílem jeho funkčního začlenění do perspektivní pospolitosti a ukazuje, jaké možnosti nabízí organizace školy podle jenského plánu. Čtvrtá kapitola je věnována kvalitě školy z hlediska jenského plánu na základě kritérií, vyplývajících z požadovaných cílů a potřeb informační společnosti. Pátá kapitola popisuje praktické možnosti rozvoje požadovaných dovedností u 4 až 12letých dětí v jednotlivých projevech myšlení, citění, chtění a umění. Šestá kapitola je věnována stavebním kamenům rozvojového plánu školy, postaveného na bázi organizace školy podle jenského plánu, včetně ukázky učebního plánu „orientace ve světě“. Sedmá kapitola rozvíjí naskicovaný kurikulární rámec v jednotlivých profilových předmětech, tématech a dovednostech funkční gramotnosti. Osmá kapitola je zaměřena na efektivní způsoby hodnocení, evaluace a psaní závěrečných hodnotících zpráv. Kniha je doplněna řadou přehledných grafů, tabulek, poznámek a bohatým seznamem odborné literatury. Přílohy konkretizují některá témata knihy na základě nizozemských zkušeností.

Knihu lze doporučit nejen studentům pedagogiky, ale zejména učitelům a odborným pracovníkům, kteří se zabývají ve své škole nebo na celostátní úrovni tvorbou školního vzdělávacího programu a dalších kurikulárních dokumentů, jež by měly umožnit školám efektivně naplňovat požadavky nové informační společnosti, kontinuálně spočívající na efektivních zkušenostech minulých generací.

Karel Rýdl